

Tado Oršolić, *Dalmatinska pješачka pukovnija „Grof Lacy“ br. 22 u Prvom svjetskom ratu*, Zagreb – Zadar: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Zavod za povijesne znanosti Zadar, Djela – knjiga 14; sunakladnik: Državni arhiv u Zadru, prosinac 2019., 342 str.

Iz pera upravitelja Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru i izv. prof. na Sveučilištu u Zadru dr. sc. Tade Oršolića izašla je studija koja se bavi onim dijelom hrvatske prošlosti koja se najčešće prešućuje. Hrvatski vojnici iz Dalmacije u sklopu Monarhije našli su se na strani onih koji su izgubili rat. Oni su se vraćali svojim domovima poraženi i shrvani, jedni ranjeni, drugi izmoreni, a mnogi njihovi suborci ostali su na bojnopolju: „Prvi svjetski rat je, za Hrvatsku ... u vojničkom pogledu bio jedan od najvećih gubitaka u njenoj povijesti. Tijekom Prvog svjetskog rata od srpnja 1914. do kraja studenoga 1917. samo je iz dalmatinske pješачke pukovnije „Grof Lacy“ br. 22., prema nepotpunim podacima (bez podataka za 1918.) poginulo između 7200 i 7800 vojnika. Upravo ta zaboravljena povijest, žrtava vojnika u obrani ne samo Monarhije nego i Hrvatske i Dalmacije bila je jedan od osnovnih razloga za pisanje monografije o sudjelovanju Dalmatinaca u Prvom svjetskom ratu i valorizaciju ovog dijela hrvatske povijesti.“ Nadalje se na istom mjestu navodi: „... u Hrvatskoj, odnosno u Dalmaciji, danas gotovo ne nalazimo spomenika poginulima u Prvom svjetskom ratu... Iako su vojnici poginuli za Monarhiju, cara i kralja, oni su na određeni način branili i svoj dom, barem što se tiče razdoblja nakon ulaska Italije u rat 1915., a koja je imala teritorijalne pretenzije prema Isti, Hrvatskom primorju i Dalmaciji“ (str. 7 – 8). Time je autor ukazao na primarni cilj svoje studije: objektivni prikaz 22. pješачke pukovnije tijekom Prvoga svjetskog rata; koja je, nakon uvoda, podijeljena na trinaest skladnih poglavlja, a ona se razlikuju opsegom uvjetovanim stanjem na bojištu. Studija je zaokružena sažecima na njemačkom i engleskom jeziku, priložima, popisom izvora i literature, kazalom osobnih imena i kazalom toponima. Tako koncipirana studija dr. Oršolića strogo slijedi kronologiju događaja, dakle prije početka i tijekom Prvoga svjetskog rata (po godinama) u kojemu je 22. pukovnija svojom hrabrošću i svojom postojanošću vojevala za Monarhiju i za cara.

U *Uvodu* (str. 11 – 30) autor ukazuje na ustroj austrougarske vojske, novačenje, mobilizaciju i brojčano stanje i odmah upućuje na glavnu temu svoje studije, na 22. pukovnicu „Grof Lacy“ do Prvoga svjetskog rata. Nju ponajviše prikazuje na temelju dostupnih arhivskih vrela te mjerodavne literature. Osobito se autor u svojem prikazu poslužio manuskriptom koji je pukovnik Gustav Hubka von Czernczitz 1938. položio u *Kriegsarchiv* u Beču (kopija tog manuskripta 2018. godine pohranjena je u Državnom arhivu u Zadru). Pri izradi autor se koristio sjećanjima vojnog

kapelana 22. pješačke pukovnije Ante Messnera-Sporšića (1915. – 1918. *Odlomci iz ratnih uspomena*, Zagreb, 1934). Korišten je i drugi arhivski fond Bečkog arhiva kao i onaj u Državnom arhivu u Zadru. Iz njih je s puno mara i znanstvene objektivnosti iščitavao mnogobrojne pojedinosti o pukovniji koje danas nisu interesantne samo akademskoj publici nego i svima onima koje pokazuju interes za razvoj vojnih jedinica u Monarhiji i u hrvatskim zemljama pred sam početak i tijekom rata. Upravo je to veličina Oršolićeve monografije. On je izvrstan poznavatelj vojne povijesti Dalmacije u 19. i 20. stoljeću. Elegantno i slikovito, jasnim rječnikom pokazuje ulogu dalmatinskih Hrvata u Velikom ratu. Uz to je svoju studiju popratio kartama na kojima se vidi kuda se kretala i kamo je išla 22. pukovnija (npr. str. 38, 153, 174, 191, 201, 239). Donosi mnogobrojne slike i preslike kratkih izvješća što monografiji daje posebno značenje u sklopu znanstvenog valoriziranja vojnih postrojba iz Dalmacije u Prvome svjetskom ratu.

Na samom početku prikaza osvrćemo se na početke 22. pukovnije koje autor ukratko dodiruje: ona je ustrojena 1709., „a njen prvi vlasnik bio je Engelhard von Plüschau“ (str. 22). Poslije njega imala je još dvanaest vlasnika. Sve do 1795. godine naziva se *njemačka*, od 1796. *češka*. Njezino je sjedište od 1818. do 1869. u Trstu i od tada se naziva *ilirska pješačka pukovnija*, zatim je njezin stožer prenesen u Dubrovnik do 1880., a od 1881. u Zadar gdje ostaje do 1912. godine (str. 22 – 23). Ime joj je često mijenjano, a od 1888. carskom se zapovijedi uvodi trajno počasno ime prema grofu Franzu Moritzu von Luciju (1725. – 1801.). Službeni je naziv pukovnije 1913. godine *k. u. k. (Dalmatinisches) Infanterieregiment Graf von Lacy Nr. 22*, a od sljedeće godine *k. u. k. Infanterieregiment Graf von Lacy Nr. 22* (str. 23).

Pukovnija je od 1907. podijeljena u dvije skupine, sjevernu i južnu. Dok se stožer južne skupine nalazio u Herceg Novom, stožer sjeverne smješten je u Zadru. Upravo takva podjela bila je jedinstven pothvat koji nije zabilježen u povijesti vojnih jedinica Monarhije i pokazao se neuspjelim projektom (str. 24), pa ju je car Franjo Josip poništio 5. veljače 1912. godine (str. 27).

Već je u zraku lebdio rat, situacija u cijeloj Europi podsjećala je na sukobe, na neriješene probleme oko graničnih međa i samo je još nedostajala jedna jedina iskra. Autor je prikazuje u poglavlju *Priprema za rat* (str. 31 – 38) u kojemu ukazuje na ustrojstvo vojske, način mobilizacije, prisege i zapovjedno stanje pukovnije: oduševljenje i moral časnika, podčasnika i vojnika bio je na izrazito visokoj razini. Pukovnija je dosegla puno ratno stanje s 3395 ljudi (str. 35). Na svršetku ovog poglavlja (Tablica 2) naveden je formacijski ustroj 22. pukovnije prije odlaska na bojno polje 1914. godine (str. 36 – 37). U svim drugim poglavljima donose se tablice koje pokazuju ljudske gubitke kao i odličja 22. pukovnije.

Na str. 39 – 80 autor prikazuje početak rata i detaljnije opisuje sudjelovanje 22. pukovnije na balkanskom bojištu: prve sukobe s crnogorskom vojskom kod Okoli-

šta (str. 42 – 44), daljnje sukobe, prijelaz preko rijeke Drine i borbu sa srbijanskom vojskom (str. 46 – 49) te potiskivanje srbijanskih i crnogorskih jedinica iz istočne Bosne. Pukovnija je imala znatne gubitke u ljudstvu, borba je bila žilava, često prsa u prsa, a vojnici 22. pukovnije odlikovali su se, prema službenom izvješću, žilavom hrabrošću i savršenim elanom (str. 53). Kao primjer navodimo statističke podatke (tablica 3): od kolovoza do prosinca 1914. poginulo je 20 časnika i 373 dočasnika i vojnika, ranjen je 61 časnik i 1522 vojnika, nestala su i zarobljena 3 časnika i 846 vojnika, a obolio je 31 časnik i 550 vojnika (str. 79).

Četvrto poglavlje (str. 81 – 84) relativno je kratko i u njemu autor ukazuje na preustroj balkanskih snaga poslije poraza na srbijanskom bojištu: popunjavanje 22. pješačke pukovnije novim ljudstvom, oružjem streljivom, odjećom i drugim potrebnim sredstvima za daljnji rat. Smijenjen je dotadašnji zapovjednik, general topništva general Oskar Potiorek, a na njegovo mjesto imenovan je general konjaništva, nadvojvoda Eugen von Österreich (str. 82).

Ulazak u rat Kraljevine Italije na strani Antante značio je veliku promjenu vojnih jedinica austrougarske vojske te je 22. pukovnija premještena na talijansko bojište (Sočansko i Južnotirolsko bojište). Upravo ovaj dio studije predstavlja njezino središte (str. 85 – 115). Italija je objavila rat 23. svibnja 1915., a njezine jedinice su na Sočanskom bojištu bile superiornije u odnosu prema austrougarskim jedinicama (vidi Tablicu 4 na str. 88), ali ta nadmoć nije vodila velikom uspjehu. Tome je pridonijela hrabrost pripadnika 22. pukovnije. Velik dio 22. pukovnije koja je prispjela s Balkanskog na Jugozapadno ratište imala je već borbeno iskustvo pa su lako odbijani talijanski napadi (str. 91). Talijanski napadi započeti 1. lipnja 1915. odbijani su s lakoćom, pa 22. pukovnija nije imala velikih gubitaka (str. 95). Na Sočanskom je bojištu 22. pukovnija sačuvala *status quo*. Talijani su izveli četiri velika napada, poginulo je 560 vojnika i 14 časnika, ranjena su 2756 vojnika i 39 časnika, nestalo je 708 vojnika i 9 časnika (str. 113).

Ratna 1916. godina (str. 117 – 161) značila je za obje strane veliku nadu u skori svršetak rata. Dok su sile Antante mislile da bi rat mogle dovršiti u svoju korist, Centralne sile nadale su se istome. Na Talijanskom bojištu ostala je pat-pozicija, dok je Srbija i Crna Gora poražena i njihov državni teritorij zauzet (str. 117). U takvom kontekstu 22. pukovnija premještena je na bojište u Južni Tirool. Tu se pokazala izrazito spremnom za rat, a njihovo napredovanje samo je zaustavila zima, česte lavine i snijeg, tzv. bijela smrt (*weissen Tod*) (str. 128.). Poginulo je 7, ranjen je 21, a nestalo je 14 časnika, ukupno 3112 osoba (str. 160).

Na Talijanskom bojištu austrougarske jedinice raspolagale su s puno manje ljudstva i ratnog materijala. Pod zapovjedništvom domaršala Krautwalda 22. pukovnija ratovala je na bojištu u Južnom Tiroolu, a tijekom veljače 1917. imenovan je zapovjednikom dopukovnik Gustav Wolff. On je došao iz 78. osječke pješačke

pukovnije i trebao je privremeno biti zapovjednikom, ali je na toj službi ostao do svršetka rata, bio je njezin posljednji zapovjednik (str. 167). U prosincu 1917. započela je austrougarska ofenziva u Južnom Tirolu. Naravno, u njoj je sudjelovala i 22. pukovnija (str. 173 – 174). Sudjelovala je i u Dvanaestoj bici na Soči tijekom listopada 1917. (str. 202 – 207), koja je prekretnica u ratu jer su korišteni bojni otrovi. Pri zaposjedanju Monte Meletta, odnosno Col de Rossa, u prosincu 1917. pukovnija je bila izrazito hrabra, pa su dodijeljena mnogobrojna odličja (str. 188). Pukovnija je izgubila 2918 osoba.

Time je autor u svojem prikazu došao do posljednje godine rata (str. 211 – 231). Krajem veljače 1918. godine 22. pukovnija je premještena iz Sette Comuni u toplije krajeve na donju Piave (str. 214). Na rijeci Piave sudjelovala je u posljednjoj austrougarskoj ofenzivi koja je vođena od 15. do 23. lipnja 1918. (str. 217 – 223). Ona je završila neuspjehom, a austrougarska vojska doživjela je najveće gubitke. Pospješila ih je i malarija koja je ukazivala na posljednje dane 22. pukovnije. Tijekom rata Monarhiju su zahvatila politička previranja. Očigledno je da su pukovnici i Monarhiji već bili odbrojani dani. Dugi rat je okončan, „ali aktivnim časnicima i dočasnicima koji su se vraćali svojim domovima još uvijek nije bilo lako pojmiti da nema više carske i kraljevske vojske niti Monarhije. Rat je izgubljen, stara zajednička država je srušena, a pukovnija dalmatinskih heroja raspuštena. Još je samo ostalo sjećanje na vojničke službe Monarhiji i caru kojemu su bili prisegli“ (str. 231). Spomenici poginulima iz Dalmacije nisu podizani, namjerno je zatirano svako sjećanje na njih i njihovo vojevanje, a jedan od rijetkih spomenika podignut je 1928. u mjestu Vrbanju na otoku Hvaru (str. 259).

Posljednja tri poglavlja koja su završni dio monografije obuhvaćaju nešto manje od četrdesetak stranica. Prvo među njima je naslovljeno *Popunidbena ili dopunska bojna (Das Ersatzbataillon)* (str. 245 – 250) i u njemu se na šest stranica pokazuje struktura popunidbene: vojnička izobrazba uobičajeno je trajala četiri tjedna, što pak znači da je 22. pukovnija jednom mjesečno popunjavana novim ljudstvom. Njihova dob bila je od devetnaeste do četrdeset i pete godine. Tijekom rata nije bilo moguće redovno popunjavanje, nego su samo 43 pohodne bojne stigle iz Dalmacije na bojište (str. 247).

Sljedeće poglavlje s naslovom *Statistički podaci gubitaka i odlikovanja u Prvom svjetskom ratu* (str. 251 – 267) donosi podatke o poginulim osobama 22. pukovnije. Kako navodi autor, u Zadru je za sve dalmatinske vojnike poginule u Prvom svjetskom ratu postavljen spomenik u obliku obeliska, ali je zapaljen 31. listopada 1918. Kako bi prekrili svako sjećanje na vojnike iz Dalmacije koji su se borili na strani Monarhije, desetak godina poslije postavljen je spomenik poginulim talijanskim vojnicima. Nakon svršetka Drugoga svjetskog rata spomenik je porušen (str. 252).

Poglavlje *O časničkom zboru i vojnicima u ratu, opremi i naoružanju* (str. 269 – 282) predstavlja sintezu gdje se najprije ukazuje na časnike koji su službeno i u slobodno vrijeme govorili njemačkim jezikom (str. 270). Nasuprot njima vojnici 22. pukovnije, koji su 84 % bili katolici, a 16 % pravoslavne vjere, govorili su svojim materinskim jezikom. Oni su dolazili iz dalmatinskih kotara Benkovac, Knin, Sinj, Imotski i Vrgorac. Uz njih jedinica se popunjavala ljudstvom iz primorskih gradova: Zadra, Šibenika, Makarske i Splita. Oni su, doduše, trebali popunjavati mornaricu, ali zbog njezine prenapučenosti vojnici su slani na druga ratišta (str. 271). Pukovnik Hubka von Czerneczitz naziva ih veličanstvenim ljudima, bogatim vrlinama, a premda su materijalno siromašni, oni su iskreni i odvažni vojnici; visokog su rasta, snažni, mišićavi i žilavi kao stabla. Lako se prilagođavaju okolnostima, ustrajni su i nepokolebljivi pred neprijateljem, prirodno su nadareni. Krasi ih nepokolebljiva i neograničena vjera u Boga (str. 271).

U *Zaključku* (str. 299 – 302) ističe se da vojnici 22. pukovnije usprkos opravdanim negodovanjima nisu nikada odbijali zapovijedi sve do raspuštanja pukovnije 3. studenoga 1918. godine. Nije ih dočekala slava niti priznanje, nego su ih ponegdje, kao što je to bilo u gradu Zadru, čekali oni protiv kojih su vojevali više godina. „O hrabrosti pripadnika 22. pukovnije svjedoči 7365 različitih odličja koja su zadobili na bojnopolju... Njih nije dočekala slava nego muk, onako kako su se vraćali svojim kućama trebali su se „neopaženo razići svojim kućama“. Tako su u svom rođenom domu heroji s fronte dobili „Abtreten“ (voljno), kao da su dotada bili na nekakvom sramotnom djelu... Tako su se osjećali svi vojnici koji su došli svojim kućama. Nisu bili pobjednička nego poražena vojska. Nisu smjeli nikome pokazati svoja odličja, nisu ih mogli ponosno nositi na svojim grudima, svoj ponos i svoju čast morali su zadržati za sebe i u sebi“ (str. 301).

Na samom svršetku ovog prikaza smije se zaključiti: studija dr. Oršolića vrvi mnogobrojnim podacima koje je polagano slagao, kamenčić po kamenčić; ona je mozaik koji oslikava 22. pješачku pukovnicu „Grof Lacy“. Istina, knjiga je primarno pisana za akademsku publiku, ali i oni koje se nisu bavili vojnom prošlošću Dalmacije i cijele Hrvatske mogu u njoj pronaći mnogobrojne podatke koji pokazuju položaj hrvatskih vojnika iz Dalmacije na srbijanskom i talijanskom ratištu. Iz toga razloga, onaj tko želi bolje razumjeti hrvatske stranputice tijekom 20. stoljeća i osobito ulazak u državnu zajednicu južnoslavenskih naroda, treba oteti zaboravu prijašnje događaje, a među ove spada i Prvi svjetski rat u kojemu su se Hrvati našli na poraženoj strani. Njihovo sudjelovanje u ratu djelomično je zaboravljeno, a studija dr. Oršolića na svoj način otima zaboravu Hrvate iz Dalmacije koji su, boreći se na strani Monarhije, ipak branili svoj dom od stranih pretenzija.

Zvezdan Strika